

A magyar nyelv árja és kaukázusi elemei.

[MUNKÁCSI BERNÁT. Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I.]

(Negyedik közlemény.)

Oszét hatás I.

A mióta utolsó cikkem számára leírtam az oszétnek tartott *gazdag* szóra észrevételeimet, az oszét nyelv legalaposabb ismerője, MILLER VSZEVOLOD egy fontos munkát bocsátott napvilágra, a mely az említett nyelvről kitünő áttekintést nyújt. És örömmel megragadom az alkalmat, hogy épen most foglaljam össze mind azt, a mit MUNKÁCSI oszétnek vagy oszétfélének mond nyelvünkben, mert fölteszem, hogy a magyar nyelvészek egy része épen most forgatja MILLER új munkáját. Ez a munka a *Grundriss der iranischen Philologie* első kötetének pótléka gyanánt jelent meg a következő cím alatt: *Die Sprache der Osseten* von WSEWOLOD MILLER (Strassburg 1903) és áll hangtanból, alaktanból, szóképzéstanból és egy nagyon gondosan készült szómutatóból, a melyben az oszét szó mellett ott találjuk mindjárt jelentését is.)*

Nem akarok a régiebb nyelvészekre visszamenni, a kik először hangoztatták egy-egy magyar szó oszét eredetét — erről csak nagy elvétve teszek majd említést — csakis arra kívánok rámutatni, hogy mikép fordult a legújabb időben a figyelem megint az oszét nyelv felé. SIMONYI 1894-ben az akkor tőle szerkesztett *Nyelvtudományi Közleményekben* hézagpótlónak közölt egy pár oszét szót, a melyek összeesengenek magyar szókkal. A közlés a lehető legszerényebb hangon szól; nyilvánvaló, hogy S. csak azért tette közzé azt a pár szövegyeztetést, hogy mások figyelmét is fölhíja arra a körülményre, hogy találni az oszét nyelvben egyenlő vagy hasonló jelentésű szokat, melyek hangzásukkal magyar szókra emlékeztetnek.

*) MILLER nevét MI.-vel rövidítem, és ha legújabb művére hivatkozom, egyszerűen utána vetem a lapszámot; a hol félreértéstől tartok, MUNKÁCSI nevét, MI.-vel szemben, MU.-val rövidítem.

Állást nem foglalt, csak az *ezüst*: *äwzist* csoportnál jegyzi meg, hogy «SCHRADER szerint az osszét vette át» az «*agár*: v. ö. *īgár*, *yegár* Jagdhund»-hoz pedig hozzá teszi, hogy «HÜBSCHMANN szerint idegen eredetű». Az *agár* szót nem fogom ezúttal tárgyalni, mert MUNKÁCSI, a kinek műve kiinduló pontul szolgál nekem, azt tartja, hogy «a *kuvasz* és *agár* ebneveknél biztosnak vehetjük» «a kaukázusi nyelvek közvetítő szerepét» (433. l.); minthogy pedig a kaukázusi nyelvek köréből M. nagy művében csak egy dolog biztos, az t. i., hogy szerzője nem ért hozzájuk, nem is fog valami nehezemre esni úgy tenni, mint ha — *agár* nem is volna a világon. Hasonló okból nem foglalkozom a *kerescsen* szóval sem. Az *ezüst*-tel és a többi szókkal később úgy is találkozunk még, meglegszem tehát egyszerű felsorolásukkal: *asszony*, *ár* «Preis», *hid*, *méreg*, *ravasz*, *üstök*, *vért*, *zöld* (NyK. 24 : 128.). Ezekhez hozzájön a csak félve a *vért* mellett fölemlített *kard* — («v. ö. *kard*, *k'ard*!») — és a 82. lapon kérdéskép e körbe vont *szemérem*.

Egészen másképp MUNKÁCSI! Ő már ugyanabban az évben, az *Ethnographia* V. kötetében megjelent értekezéseiben, fennen hirdette TOMASCHEK nyomdokain indulva az osszét hatást, a mely nemcsak a magyarokat érte, hanem a többi ugor népeket is. Egy helyen pl. így foglalja össze a nyert eredményt:

«Mind e fölsorolt körülmények, valamint a föltehető területi közelség arra mutatnak, hogy az iráni népek közül az osszéték elődei, s főképp az alánok nemzetsége volt az, mely az ós állapotokból kibontakozó ugor népekhez először juttatta a fejlettebb kultúra áldásait.» (Ethn. 5 : 21.)

Az *Árja és kauk. elemek* cz. nagy művének hosszú bevezetésében az említett értekezései eredményei közül említi egyebek közt ritkított betűvel:

«4. Igen gyakoriak a sajátos osszét hangalakulatok, melyek különös alán nyelvterületről valóknak tekinthetők (pl. a magy. *keszeg*, *asszony*, *üstök*, *vért*, *ezüst*, *ara* szavak és rokonságuk).» (89. l.)

Ehhez hozzájárulnak a munkában magában föl-fölöttlő hasonló nyilatkozatok, mint pl.:

«A finn-magyar nyelvekben a különböző árja hatások közül különösen az osszétféle nyelvnek befolyása domborodik ki jellemző sajátságaival» (278. l.) vagy: «az iráni jövevényszavaink szempontjából leginkább számba jövő osszét nyelvnek tagauri dialektusa.» (395. l.)

E nyilatkozatok mellett szinte csodálkozom, hogy M. nem többször tesz említést az osszét nyelvről, mikor véleménye szerint iráni eredetű szót fejteget, úgy hogy attól kell felnem, hátha a csak

fejtegetésközben, tehát nem föltűnő helyen említett «összét» szógyakran elkerülte figyelmemet, a mi annál könnyebben megeshetett, mert első olvasás közben nem figyeltem külön az osszét hatásra, annyira erős volt a benyomás, a melyet ez az egészen új, csodálatos nyelvészkedés rám tett; összeállításom tehát később lapozgatás eredménye.*) De reményem, így is nagy hálaára kötelezem M.-t, mert íme lemondok arról, hogy összekeresgéljem munkájában a bőven termő bolond gombát, kiragadok egy egész csoport szót, egy csoportot, a melyet ő maga nevezett a legfontosabbnak, a melyre tehát bizonyosan erejének javát fordította, a melynek tárgyalása akkor sem okozhatott nagy nehézséget, mert MILLER legújabb munkája megjelenése előtt is rendelkezésére állt egy kitűnő vezető, a hírneves HÜBSCHMANN, a kinek *Etymologie und Lautlehre der ossetischen Sprache* című jeles munkája ma is, MILLER könyvének megjelenése után is, nélkülözhetetlen és mindenben megbízható kútforrás; megvolt már akkor is magának MILLERnek nagy háromkötetes munkája (*Osetinskie Etjudy*), melyet a kiváló szerző újabb művével korántsem tett nélkülözhetővé, ámbár nézete sok pontban megváltozott; M. kezében volt végre, hogy többet ne említek, SJÖGREN nagy, alapvető munkája is. M., ha valahol, hát bizonyosan itt nem panaszkodhatik arról, hogy járatlan utakon törtetett előre, vagy a mint ő azt olyan szépen mondja, hogy «a munkás szekerczéje őserdőt irtogat» (100. l.) — ilyen borzasztó munkára itt, hála istennek, nem volt szükség.

De ha M. kénytelen halásan elismerni nagylelkűségemet, a melylyel egy időre lemondok arról, hogy művéből badarságokat böngészsek ki, másrészt velem szemben se legyen nagyon követelő, ne várja tőlem az olyan kérdések eldöntését, a melyeket a finn-ugor nyelvészek nem tudtak eddig eldönteni, és engedje meg, hogy egy-egy szón könnyedén átsurranjak, mivel nem tudok róla biztosat mondani. Reményem, hogy M. így is sokat tanulhat fejtegetéseimből, a magyar nyelvészetnek pedig talán szolgálatot teszek azzal, ha mind azt összegyűjtöm és bizonyos szempontok szerint csoportosítom, a mit M. nagy munkájában szerte-széjjel szórva találunk; könnyebb lesz így nemcsak M. művéről magáról ítéletet mondani, hanem arról is, mennyire tekinthető az bebizonyított ténynek, hogy az oszét nyelv erősen hatott a mi nyelvünkre.

Mielőtt azonban egyes szókra, illetőleg szócsoportokra áttérek, tájékoztatásul egy pár szót akarok szólni az osszétnek nevééről, mai és régi lakóhelyeikről, nyelvjárásaikról. Az az elnevezés, a melyet

*) Hogy valahogy azt a szemrehányást ne lehessen nekem tenni, hogy készakarva hagytam el az egyik vagy másik szót, kijelentem, hogy kész vagyok bármikor visszatérni az osszét hatásra, mihelyt M. vagy bárki közli velem a kimaradt szók jegyzékét.

az oroszokkal és nyugati népekkel együtt mi is használunk, a grúz *oset'i* (*s* = magy. *sz*) szón alapul, a mely nem magukat az oszétéket jelzi, hanem a tőlük lakott területet; a nép neve a grúz nyelvben *osebi* (*osi* többese), a mit magyarul úgy kellene viseztaadnunk, hogy az *osz-ok*, a kaukázusi nyelvek legalaposabb ismerője, SCHUCHARDT azért mondja «Die Ossen; ossisch» és a régi grúz irodalom ismeretése körül annyi érdemeket szerzett BROSSET is azért írta «les Ossetes». Ezzel függhet össze valamikép MUNKÁCSI teljesen téves állítása, hogy az oszéték «saját nyelvük szerint *oz-ok*» (Eth. 5 : 19), mikor pedig az oszéték nemcsak hogy hasonló nevet nem használnak, de egyáltalában nem is ismernek az egész nyelvközösséget átölelő kifejezést. Ha tanácsos volna az eddigi hagyományyal szakítani, bizony nem *oz*-nak kellene ezt a népet neveznünk, a mint M. egy ízben próbakép teszi,¹⁾ hanem *osz*-nak,²⁾ de minthogy ez könnyen félreértésre vezethetne — hisz nem beszélünk valami gyakran e népről — czélszerűbb megtartani a régi nevet; elég ha elhagyjuk a német helyesírás majmolását és ezentúl egyszerű *sz*-szel írjuk a szót, hiszen egyszerű *sz*-szel ejti a grúz, az orosz, maga a német is, de mivel a német nyelvben hangzók közt álló *s* a zöngés *z*-nek a jele, a német az *sz* jelölésére kénytelen *ss*-et használni: *die Osseten*.

A többi tájékoztató adatokat megtaláljuk Mr. művében. E szerint az oszéték «körülbelül a középső Kaukázus lejtőin, völgyeiben és szakadékaiban» laknak «mindenfelől körülveve másnyelvű törzsekkel» — első sorban grúz törzsekkel.³⁾ A keleti legelterjedtebb nyelvjárást az alagirok, kurtatok és tagaurok beszélik; ezt a főnyelvjárást, a melyet az oszéték *irön* (*áuzäg*)-nak hínak,⁴⁾ választották a XIX. században a szentírás fordításánál — a tudományban többnyire hibásan *tagaurin*ak nevezték. A nyugati vagy *digori* nyelvjárást beszélik első sorban a nyugaton, az Uruch folyó

¹⁾ «A görög íróknál található alán szavak leginkább az ozból fejt-hetők meg» (Ethn. 5 : 20. l.).

²⁾ L. *Petermanns Mitteilungen* 43 : 126, a hol SCHUCHARDT behatóan tárgyalja a kérdést és v. ö. SJÖGREN *Ossetische Sprachlehre* V. l. jegyz. Nyelvészt nem téveszthet meg TOMASCHEK írásmódja: «Die Osen» p. o. *Sitzungsberichte* 117 : 40; hisz ezt nem fogja senki sem a német helyesírás szabályai szerint olvasni, mikor ugyanazon a lapon ilyeneket talál: «die Kubeči», «die Baškiren»!

³⁾ L. a SCHUCHARDTnak fönt említett értekezéséhez csatolt térképét *Peterm. Mitt.* 43 : Tafel 6.

⁴⁾ Innen származik ROSENNak bizonyos megszorítással helyes megjegyzése: «Der Name *Iri*, den das Volk seinem Lande, und *Irön*, den es sich selbst beilegt» *Ossetische Sprl.* 1846. 28. l. — holmi «*oz*» elnevezésről természetesen ő sem tud semmit. Hogy az *irön* elnevezés nem terjed ki még a keleti ághoz olyan közel álló déli oszétékre sem, arról l. MILLER *Os. Etudy* 3 : 109. l.

mentén, lakó oszétek meg kisebb, az idők folytán onnan elszakadt, telepek. A déli oszétek beszélik a déli nyelvjárást, mely különben a keletinek csak egy mellékajtsa, tájszólása.

«Az oszétek apró népecskéje», a mely ma összesen 167.000 lélekből áll, «egy nagy iráni néptörzs utolsó ivadéka, a melyet a középkorban *alánok*, az ókorban *szarmaták* és *pontusi szkythák* néven ismertek». Még néhány évszázaddal ezelőtt az oszétek sokkal tovább terjedtek nyugat felé az Elbruszig és még innen is nyugatra a Kuban folyó felső folyásán, a hol most hegyi tatárok laknak. Emléket őrzi egyebek közt számtalan ott maradt oszét helynév, a melyek a nyugati (digori) nyelvjárás jellemző vonásait tüntetik föl. Az ókorban a Tanais mentén, a maotisi tó mellett, a mai Dél-oroszországban a Fekete-tenger északi partján egy iráni nyelv világos nyomaira akadunk: Olbia, Tanaïs, Phanagoria, Tyras fölrataiban a «barbár» személynéveket olvasunk, a melyek hangtani sajátágaiknál fogva egyenesen ó-oszéteknek mondhatók. Még messzebbre észak felé utalnak M. szerint egyes szók, a melyek a finnugor nyelvek egy-egy szavára emlékeztetnek: «Zu den ältesten Lehnwörtern mögen die Namen von drei Metallen — Silber, Kupfer und Stahl — gehören, welche sich den ugro-finnischen nähern und den nördlichen Wanderungsweg der Vorosseten andeuten» (8. l.). Erre a fejezetre visszatérek még az *ezüst* és *kert* szó tárgyalásánál; itt inkább az oszéteket később, a Kaukázusban ért idegen hatásra akarom nyelvésztársaim figyelmét felhívni, a török, perzsa-arab és mindenek előtt a grúz hatásra, arra az erős idegen hatásra, a mely részben legalább bizonyosan később érte az oszéteket és a mely azokat az oszéteket, a kikkel a magyarok találkozhattak, alig is érthette. Hogy az oszét nyelv, úgy a mint azt ma a Kaukázus kellő közepén lakó népség beszéli, nem azonosítható, különösen a mi a szókincset illeti, azzal az oszét nyelvvel, a mely a magyar nyelvre hathatott, az kétségtelen, azt M. is látja, csak nem vonja le ennek következményeit, mikor pl. fönnakadás nélkül kaukázusi hatást keres abban az oszét nyelvben, a mely a magyarra hatott, néha olyan kaukázusi hatást, a milyenről az oszét nyelv legkitünőbb ismerői sem tudnak semmit. Ez az eljárása éles ellentétben áll a fönt említett helyes belátásával, a mely egyebek közt azt mondatja vele: «a mai oszét nyelv aligha ugyanaz a nyelvjárás, melynek őse a finn-magyar nyelvekre hatott» (641. l.).

E rövid tájékoztatás után áttérek a részletekre, kezdem pedig a keleti (tagauri) nyelvjárás egy hangtani sajátóságával, a mely M. könyvében valóságos varázsvessző gyanánt működik; mivel is kezhetném mással, mikor M. épen e miatt ruházza föl ezt a nyelvjárást azzal a díszes jelzővel, a melyet már fönt említettem: «az iráni jövevényszavaink szempontjából leginkább számba jövő

oszét nyelvnek tagauri dialectusa». A keleti nyelvjárás e sajátságát futólag említettem már a *gazdag* szó tárgyalása közben (l. NyK. 33 : 470), de ott M. annyi csodabogarát kellett összefogdosnom és erősen odatúznöm, hogy kárt ne telessenek, hogy nem foglalkozhattam e fontos kérdéssel, a melyet különben is egész szöcsoporttal való összefüggésben kívántam tárgyalni. Tudvalevő dolog, hogy *gazdag* szavunknak régibb, forrásainkban sűrűn olvasható alakja *kazdagnak* hangzott, a szó magyarázatánál tehát ebből kell kiindulnunk; ha tehát oszét szóval akarjuk összehasonlítani, akkor nem szabad a nyugati oszét *řazdug*-gal összeállítani, hanem csakis a keleti (tagauri) *qäzdig*-gel. De ezzel egyúttal kérdésessé válik a magyar szó oszét származása, sőt M. egyenesen kizártnak tartja, mert a keleti (tagauri) oszét szókezdő *q*-t fiatalabb fejleménynek tartja. Legújabb művében e kérdésről emígy nyilatkozik:

«Der hinterste Gaumenlaut *q*, bei dessen Articulation der hinterste Teil der Zunge an den weichen Gaumen anstösst, ist seinem Klange nach dem arab. *qāf* nahe. Da *q* den ursprünglichen ir. Consonantismus fremd war, müssen wir annehmen, dass dieser Laut sich ins Oss. durch fremde Einwirkung eingeschlichen hat, vielleicht durch grus. und türk. Lehnwörter. Im w. oss. Dialekte entspricht dem o. oss. *q* in der Regel das ältere *ř*.» (13. l. 10. pont.)

Egy 1903. márcz. 19-ikén hozzám írt levelében meg ezt mondja :

«A régi közös oszét nyelvben ezekben az esetekben *ř* hangzik, a melyből később fejlődött a tagauri *q*. A szarmata nyelvben *q* hang nem volt, a mint következtetni lehet a *Γώσαρος* névből (a déloroszországi görög fölíratokon, a hol sok a barbár szarmata név), a mely egy a *řosun* «hallani» igéből származó digor *řosagnak* felel meg.*) A tagauriban *qūsag*, *qūsīn*».

Mu. maga töle telhető erővel igyekezett megingatni bennünk a *gazdag* szónak oszét eredetébe vetett hitünket, hiszen ő elveti M. magyarázatát (l. 648. l. a 293. l.-hoz tartozó pótlást), melyet igaz M. sem tart biztosnak (l. 25. l. 23. § 3. p.), szétszedi kegyetlenül azt az oszét *řazdug-qäzdig* szót, úgy hogy abból nem marad meg több mint a csupasz *gäz-qäz*, a többi mind később járult hozzá — a

*) Ez a *řosag* «jól halló» szakasztott olyan képzés *řosun* «hallani»-ból, mint az ugyanazokon a görög fölíratokon olvasható *Κάσαρος* = *käsag* «jól látó» *käsun* «látni»-ból; a mai nyugati oszétben csak *řosag* (= keleti oszét *qūsag* «Zuhörer») alakot találunk, a melynek *i*-je az iráni *vi*-ige-kötéssel lett, v. ö. M. 6. l.; 41. l. 4. p.; 22. l. 9. p.; 20. l. 8. §. 2. p. és 17. l. 4. §. 4. p.

Kaukázusban, egyszer «kaukázusi -du (-tu) melléknévképző», a mely azonban nincs is (l. NyK. 466 kk.), máskor meg a ROSEN művében talált hibásan följegyzett *qaznig* kedvéért egy ugyancsak «kaukázusi -na (-nu -n) melléknévképző», úgy hogy az a szerencsétlen tagauri *qäzdignek*, a melyből a mi *kazdag-gazdag* szavunk származott volna «végzete kaukázusi -du képzőnek az osszét -g melléknévi képzővel való szerkesztése» volna; sőt megtalálja M. kis mesterkedéssel a szó tövét is a kaukázusi nyelvekben — mégis «az oszét szó alapszavát tükrözik a mordvin *koza, közü* reich és finn *koso reich, reichlich*!! Az a naiv megnyugvás tehát, a melylyel eddig azt mondhattuk, hogy a magyar *gazdag* szó igenis föltünően hasonlít az oszét *qäzdug*-hoz, foszlányokra oszlik, mihelyt M. szemével nézzük az oszét szó keletkezését: hisz akkor nem csak, hogy nem bizonyos, hogy az oszét szó van-e elég régi ahhoz, hogy a magyar átvehette volna, hanem minden a mellett szól, hogy ezt az így keletkezett, ilyen helyi viszonyokhoz kötött szót a magyarok jóformán át sem vehették. Igaz, M. magyarázata, a mint ezt annak idejében apróra kimutattam, olyan képtelen, hogy talán M. ellenére is oszét lehetne a magyar szó; tény, hogy az egyenlő jelentés mellett a szók összecsengetése is igen nagy. De ha igaz, a mit az oszét nyelv legkiválóbb ismerője, MILLER, mond, hogy a keleti (tagauri) alakra, a *qäzdugra* nem szabad hivatkoznunk a régibb *kazdag* alakjának szókezdő *k*-jának magyarázatára, akkor legalább is kétkednünk szabad a magyar szó oszét eredetében; ha pedig nem tudjuk azt sem, eredeti iráni szó-e az oszét *qäzdug-qäzdig*, még az is kérdés, nem kell-e mind az oszét, mind a magyar szónak talán közös forrását egy harmadik nyelvnek valamely szavában keresnünk. Szóval lelkiismeretes kutató nem mondhat igazi megnyugvással többet, mint hogy a magyar szó hasonlít egy oszét szóhoz, mely ugyanazt jelenti.

Áttérek egy másik az egész csoportból kimagasló szóra, a *kincsre*. Hogy a *kincs* szavunk iráni eredetű, azt rég sejtették; BEREGSZÁSZI már 1794-ben veti össze a perzsa *ganž* (*genž*) «thesaurus» szóval, a melyet *kendschnek* ír, így takargatva azt a nehézséget, a mely a szókezdetben mutatkozó eltérésben rejlik. M. két megoldást ajánl: «Óperzsa szókezdő *k* az újperzsa nyelvjárásokban nem változik *g*-vé, tehát a magy. *kincs* szókezdőjének alakulatát a magyar nyelvtörténetben nyerte, vagy pedig — mint a *koszt, köd, köles* és *kaszár* szavak esetében is fölveszszük tagauri-oszét (*g > q*) hangsjajtsággal van benne dolgunk» (413. l.). Miránk csak a második megoldás lehetősége tartozik: tehát a magyar szókezdő *k* a tagauri oszét nyelvjárásnak köszönheti eredetét. Hogy a perzsa *ganž*nak mi felel meg ebben az oszét nyelvjárásban, azt M. nem mondja meg, neki elég, hogy *q*-val kezdődnék. De hát csakugyan elég ez? nem kell azt is kérdeznünk, hogy az egész szó mikép-

hangzik? vagy ha nincs meg ez a szó az oszét nyelvben, a mint valóban nincs meg, nem kell legalább azt kérdeznünk, hogy mikép hangzanék, ha megvolna? M. mindezekkel semmit sem törődik, a szókezdet megmagyarázásával megoldottnak véli az egész kérdést, a mi mindenesetre jellemző alaposágára. Pedig hát annyira még is csak ismerjük az oszét nyelvet, hogy megmondhassuk, hogy a szó emberi számítás szerint milyen alakot ölthetett volna benne, hangzanék pedig e szerint ez a szó a nyugati nyelvjárásban **γōndz*-nak a keleti (tagauri) nyelvjárásban **qōndz*nak — ebből talán M. az ő igen nagyon tág hangtani lelkiismeretével sem fogja a magyar *kincs* szót ki akarni magyarázni! M. tehát a kérdést egy lépéssel sem vitte előre, sőt igen veszedelmes lejtőre állította; nem helyeselhető tehát semmikep sem SIMONYI eljárása, a ki a «*kincs*: perzsa *gendž*»-féle összeállítást abban a lajstromban említi, a melynek a következő nagyhangú czégrére van: «Hogy az eredmények nek meglepő gazdagságról fogalmat adjunk, fősorolunk egy csomót a fontosabb és biztosabb szóegyeztetésekből» (Nyr. 31: 33). Hogy különben S.-nak, a ki így dicséri a munkát, nem volt türelme azt figyelmesen el is olvasni, az kitűnik épen az oszétéknek tartott szókön, a melyek szép számmal vannak képviselve abban a lajstromban (89 közül 23!). S.-nál azt olvassuk: «*gazdag*: oszét *γazdug*», pedig M.-nak ha van valami érdeme, hát az legfeljebb abban állhatna, hogy a magyar szót nem (a nyugati oszét) *γāzdug*-ból magyarázza, a mely sehogy sem illik a régebben *k-n* kezdődő magyar szóhoz, hanem (a keleti) *qāzdig*-ből. S. azt mondja: «*legény*: osszét *lāg* ember», pedig M. megtalálta a *legény* szót «egészében is» az oszétben: *lāgwān* Knabe, Jüngling (651. l.). S. így szól: «*manó*: osszét *mon*», mert szeme először is az iráni szók élén álló oszét *mon*-ba ötlük, de M. világosan megmondja fejtegetésében: «Alakilag magy. *manó* = av. *manō*», meg is mondja ép oly világosan, hogy «az av. *manō* szóval egyeztetik a magy. *manó*-t már MÁTYÁS FLÓRIÁN ÉS KUNN GÉZA», nem illik tehát ezt az összeállítást sem azok közé sorolni, a melyek «az eredmények meglepő gazdagságát» tüntetik föl, különösen mikor a legnagyobb jóakarattal sem lehet mondani, hogy M. művének megjelenésével a magyar és az avesza szó közt netalán főnforgó kapcsolat csak egy szemernyivel is világosabb lett előttünk. S. barátom különben ne vegye rossz néven szemrehányásomat. egy cseppet sem esodálkozom azon, hogy nem volt türelme rendszeresen végig olvasni ezt a munkát, mert ahhoz angyali türelem kell és ugyancsak sok fölösleges idő; kritikus tisztelni fogva azonban kötelességem nyelvéstársaimat arra figyelmeztetni, hogy S. szóban levő lajstroma alighanem csak felületes lapozgatás alapján készült, tudományos értéke pedig, ezt már határozottan merem állítani, épenséggel nincs.

A *kincs* czikkben azt olvastuk, hogy «szókezdőjének alaku-

latát a magyar nyelvtörténetben nyerte vagy pedig, mint a *koszt*, *köd*, *köles* és *kaszúr* szavakban is fölveszszük, tagauri-oszét ($g > q$) hangsajátsággal van benne dolgunk» (413. l.), de már négy lappal odább, mikor a *köd* szót tárgyalja a szerző, ez a kijelentés teljesen elvész az őskori ködben, a mely folyton M. körül kavarodik, itt a *köd*: szkr. *gandhá*- «Geruch, Duft» viszonyát a mindössze hét sorból álló kommentárban, a melyből négy a jelentésfejlődésről szól, egyebek közt így fejtegeti: «a szókezdő $g > k$ változásra kétségtelen példa a *kincs* szó!» (417. l.). Egyébiránt az oszét nyelvben nincs is hasonló szó! A *koszt* szó magyarozatát M. visszavonta (650. l.), a mivel első sorban maga-magának tett nagy szolgálatot, csak kár, hogy nem vonta vissza mindjárt a *köles* és a *kaszúr* szó magyarozatát is.

A *köles* szó fejtegetését annál szívesebben elengedtük volna, mert M. e közben egyebek közt a visszavont *koszt* magyarozatára is hivatkozik, egyébiránt érdekesnek elég érdekes, hisz mindjárt három oszét hangsajátság nyilvánulna e szerint a magyar szóban: «A magyar alak különösen kedvelt osszét hangsajátságokkal jelentkezik, a minők a szóközépi $r > l$ hangváltozás, a szókezdő $g < k$ hangmegfelelés s az első szótag \bar{a} . a hangzójának magashangúságba ($\bar{ä}$) való hajlása» (419. l.). Mindenesetre roppant érdekes, hogy M., a ki a magyar *köles* szóban nem kevesebb mint három jellemző oszét hangsajátságot fedez föl, nem meri még kísérletkép sem megszerkeszteni az oszét szót. M. a *köles* magyarozatára a kurd *gāriz*, *gāris*, pázend, újperzsa *gāvārs* «Hirse», örmény *gavars* «eine Art Hirse» szókat idézi, ezeket összegyűrja három oszét hangsajátsággal és mégis mennyire többet bizonyítana egy eleven oszét szó! Én ismerek több oszét köles nevet, de az említett szókhoz csak az egy *xvar*, *xor* «Hirse, Korn» hasonlít némileg, ez sem tartozik ide. M. av. *x^{va}na*- «Nahrung»-ból magyarozza (38. l. g). Nem tekintve azt, hogy M. egész magyarozata a levegőben lóg, még egy különös gyengesége, hogy a magyar szó végén álló *-es*-ről mélységesen hallgat, már pedig az oszétből ez semmi esetre sem magyarozható ki, bármi lett volna is a perzsa *gāvārs* mása az oszét nyelvben.

A *kaszúr* szó a számtalan esetek egyike, a melyekben M. egyegy magában álló tájszót nagy merészen ősréginnek vesz és a szerint magyaroz. a mi neki természetesen nem is okozhat nehézséget, mert csak bele kell nyúlania abba a nagy fazékba, a melyben az összes árja nyelvek, a jóformán ismeretlen kaukázusi nyelvek és a jó isten tudja még milyen nyelvek szavai vígan úszkálnak. a hol test nélkül ide-oda lebegnek a hangtörvények, köztük «az iráni jövevényszavaink szempontjából leginkább számba jövő osszét nyelvnek tagauri dialektusá»-nak egy denevérszárnyú hangtörvénye is. Országszerte ismeretesek a *kaszúrral* hangzásra és jelentésre nézve

jóformán teljesen azonos alakok, de a *kaszúr* M. szerint mégis mérően más eredetű mint a többi alakok. Mindenekelőtt nézzük a MTsz. adatait, a melyek közül a *kaszúr* csak véletlenség következtében maradt ki, a mint SZINNYEI szíves volt velem közölni; ott a *kaczor* alatt egyebek közt ezeket találjuk: 1. *kacur* [Szatmár m.], *koszér* [Dráva mell.] nádvágó sarló v. kasza; 2. *kacar*, *kacor*, *kocér* [Heves m.], *kocor*, *kucor* [Székelyf.]: görbe kés (kertész-kés, szőlőmetsző-kés, tímár-kés, szíjgyártó-kés). Látnivaló, hogy a jelentés szakasztott ugyanaz mint a *kaszúr*-é (*kacur* Szatmár m.) «a csikhalászatnál alkalmazott kurtanyeles kaszadarabból álló nád- és lápvágó eszköz». De a jelentés azonossága, a hangbeli nagy közelsége — hisz M. sem kételkedik abban, hogy a *kaczor* eredetileg *sz-szel* hangzott, azonfölül ugyancsak Szatmármegyében *kaszúr* mellett *kacur* alak is él — M. előtt semmit sem nyom a latban, mert nem tudja magának megmagyarázni, mikép lehetett *or*-ból *ur*- (a hangzónyújtás szótagzáró *-r* előtt, bizonyosan ő előtte is jól ismert tünemény!), elszakítja a *kaszúr* alakot a többiektől és egészen kalandos magyarázatába bocsátkozik. De minthogy a többi alakok fejtegetése is tele van hibával, egy pár szóval erre is kitérek. M. azt mondja:

«Hangzásban és jelentésben egészen közel álló szó: magy. *kaczor* (Erdély), *kaczar* (Sopronym.), *koczor* (Székelység), *kuczor* (u. o.), *koczér* (Hevesm.), *koszér* (Drávavidék) «nádvágó sarló, v. kasza: görbe kertész-, szőlőmetsző-, tímár-, szíjgyártó-kés». (MTsz); ez azonban egyenesen a déli szlávuságból való, hol szerb *kosor* art messer disteln zu schneiden, *kosir* rebmesser (Popovič), horvát, szlovén *kose* gartenmesser megfelelők találkoznak (v. ö. a *cz*-re nézve: *keceze* kirchenkleid = lat. *casula*; *fácán* = ném. *fasan*; *keszeg* és *keczeg* leuciscus.)» (395. skl.)

Hát ez a fejtegetés lehet minden, csak tudományos nem; nem szólok arról, hogy az *sz > cz* változásra első helyen a nagyon is kétes «*keceze < casula*» példát idézi, mikor pedig biztosan tudjuk, hogy a lat. *casula*-ból *kaszula*, *kásla* (l. NySz.) lett, de nem tudományos a fejtegetés már azért sem, mert a legfontosabb alakot, az egyházi szláv *kosorŭ-t** meg sem említi, a melyet bátran óbolgárnak is mondhatunk, ámbár csak későbbi forrásokból ismerjük, mivel az oláh *cosór* «Messer, sichelartige Klinge: Hippe, Garten-, Winzermesser» máshonnan nem kerülhetett mint a bolgárból.***) M. e helyett a magyar szó legelterjedtebb alakjának magyarázatára

*) MIKLOSICH szófőjtő szótárában hibásan írja és fordítja a szót: «*kosorŭ* sense» a helyett hogy: *kosorŭ* sichel!

**) DUVERNOIS bolgár szótára csak *koser* alakot ismer «görbe kertész-kés (rendesen szőlőmetszésre)», de ebből az oláh szót ki nem lehet magyarázni.

a szerb *kosor*-ból indul ki, de elhallgatja, a mit már Vúk szótárából megtudhatta volna, ha már nem akart a horvát akadémia nagy szótárához folyamodni, hogy ezt az alakot csak Dalmáciában ismerik — a mi szerbeink *kosir*-nak híjják a kaczort. Ellenben az óbolgár *kosorŭ*-ból fönnakadás nélkül magyarázható a legelterjedtebb magyar alak, a *kaczor*, a melyet régi szótáraink is ismernek és a mely ma különösen Erdélyben járja; még nincs egy éve, hogy a *Budapesti Hirlap* (1903 április 17.) a kaczorról mint «specziális székely fegyver»-ről tett említést, «a melynek egy valamire való székely csizmaszárában nem szabad hiányoznia».*) A *kaczorral* egy eredetű a *kaczar* és *koczor* alak, de már a Székelyföldön hallható *kuczor*, a hevesmegyei *koczér* és a drávavidéki *koszér* sem egymás közt nem állanak kapcsolatban, sem a *kaczor* eredeti óbolg. *kosorŭ* alakból ki nem magyarázhatók: a *kuczor* *u*-jában az *u* felé hajló hangsúlytalan oláh *o* (*cosór*) hatását kell keresnünk, a hevesmegyei *koczér* a tót *kosier-kosér*-en alapul, a drávavidéki *koszér* pedig a horvát kaj-nyelvjárás *kosër*nek hű mása. Íme így sikerült M.-nak a *kaczor* és társainak magyarázata, mikor pedig könnyen hozzáférhető forrásokból, tekintetbe véve az alakok földrajzi elterjedését, igen kis fejtöréssel meg lehetett volna az idegen hatás minden árnyéklatát állapítani. Nem emberi dolog, hogy én ilyen előzmények után rettenetesen félttem M.-t, mikor arra vállalkozik, hogy a szláv *kosorŭ*-ból lett *kaczorral* jelentésben azonos és hangzásban hozzá annyira hasonló szatmármegyei *kaczur-kaszúr*-t megmagyarázza nekünk — az *o s z é t* nyelv ből?! «Más szó lehet, folytatja M. ott, a hol fönt az idézetet abbahagytam, a *kaszúr*, melynek hosszú *ū*-ját a szláv alakok nem magyarázzák, ellenben jól megértetik az idézett iráni alakok.» Ezek az iráni alakok a következők: «av. *gao-sūra* lanze (= *gāo* hand + *sūra* spiess, lanze); pahl. *gāsūr* id.». Tehát ez a *l á n d z s á t* jelentő avesztá-pehlevi *gao-sūra-gāsūr* szó megmagyarázza a magyar *kaszúr* hosszú *ū*-ját és mi pedig hála fejében odadobjuk neki ezért az egy *ū*-ért az egész szót, bármilyen hangosan hirdesse is a *kaczor* szóval való rokonságot, hisz a szókezdő *k*-t megmagyarázza nekünk «az iráni jövevényszavaink szempontjából leginkább számba jövő összet. nyelv tagauri dialektusában szabályos hangváltozás». Az, hogy az avesta *gāo* «Hand» és a *sūra* «Spiess» külön-külön, vagy épenséggel az a különös összetétel *gāo-sūra* megvan-e vagy megvolt-e valaha az összet. nyelvben, az tökéletesen mellékes, hisz az ilyen «hangváltozás»-sal okkal kényelmesebben lehet elbánni, ha nem kötjük szóhoz, holt

*) Cselédeim — mindkettő az udvarhelymegyei Alsó-Siménfalváról való, soha sem látták, hogy székely ember kaczort viselt volna csizmaszárában, ő szerintők a kaczort a cigány használja, mikor seprőhöz való nyírvesszőt vág.

testhez, így azután mindig rendelkezésünkre áll, a mikor szükségünk van rá, és nem is kell sokat keresgelnünk az előttünk elvégre mégis inkább csak hírből ismert nyelvekben: av. *gao-sūra* «lándzsa» + tagauri hangtörvény = magyar *kaszúr* «kurta kaszadarab-ból álló nádvágó eszköz»! Hát nem gyönyörű?

Mielőtt új csoporthoz térek át, még egy kis *giz-gazzal* kell végeznem, a mely M.-nál glédában áll mint a katona: *gaz*¹, *gaz*², *gaz*³ — az első, a mely a *gazemberben* található, M. szerint az *aveszta gada* «Mörder, Räuber», pázend *gađnak* felelne meg; a másik, «kis erdőt, cserjés erdőcskét» jelentő tájszó tagauri-oszét *qad*-ből való; a harmadik, már mint az igazi *giz-gaz*, az újperzsa *gaz* «*carduus spina*» mása. A ki kíváncsi rá, hogy SIMONYI mikép vélekedik e *gaztársaság* finom árnyéklatairól, olvassa el azt a pár szót, a melyeket róla írt (Nyr. 31 : 36). E szerint a *gaz*¹ és a *gaz*² sutba kerül és csak a *gaz*³ marad meg, a melyből a másik kettő könnyen fejlődhetett; ahhoz a *gaz*³-hoz pedig, minthogy M. nem tartja oszétnek, semmi közünk. De a teljesség kedvéért mégis megemlítem a *gaz*² tájszót is, már csak azért, hogy újra igazoljam azt, a mit a *kaszúr* tárgyalása alkalmával mondtam, hogy M. beteges idegességgel kiszimatol az akár alakban, akár jelentésben a közhasználattól egy piczikét eltérő tájszókban ősrégi vonatkozást hol egy iráni, hol egy kaukázusi szóhoz. Hogy a «leégett vagy magától kidőlt korhadt fát» a Székelyföldön *gaz-fának* hívják, vagy hogy «kis erdőt, cserjés erdőcskét» egyenesen *gaznak* neveznek a Szilágy-ságban, abban bizonyosan senki sem fogja a *giz-gaznak* valami nagyon merész és meg nem érthető átvitelét látni, de M. képzelőtehetsége ezúttal olyan gyenge, hogy ezt már nem tudja fölérni észszel, ezt a *gazt* tehát elválasztja a *giz-gaztól* és a *gazembertől* és tagauri-oszét *qad-qad* «Baum, Balken, Holz, Wald»-ból magyarázza, és hogy könnyebben elhiggyük az oszét hatást, magát az oszét szót — a k a u k á z u s i nyelvekből való jövevényszónak mondja!

Most pedig, ámbár még mindig az iráni *g*-ből lett tagauri *q*-nál maradunk, nagyot kell ugorunk, mert ebből, M. szent meggyőződése szerint, a magyarban nemcsak *k*-, illetőleg *g*- lett (*kincs*, *köd*, *köles*, *kaszúr*, *gazdag*, *gaz*²), hanem *h*- is! Hogy azon a nagy kövön, a melybe itt belebotlunk, mikép segít majd át — SZILASI, azt nem tudom, SZILASI, a ki csak nemrég kifejtette, hogy nem valószínű, hogy egy és ugyanabból a hangból szőkezdő *k*- meg szőkezdő *h*- is fejlődhetett volna,*) elég ahhoz, hogy M. egy perczig sem akad fön azon, hogy a tagauri-oszét *q*-nak nemcsak szőkezdő *k*-, hanem *h*- is megfelel. keres pedig ilyen *q*-ból lett *h*-t a következő szavakban: *had*, *hugymáz*, *hús* és *hervad*.

*) L. egyelőre *Akadémiai Értesítő* 1904. 31. 1.

Nekünk a *hús* szóval kell kezdenünk, mert M. ott fejt ki legvilágosabban, hogy itt is a magyar szókezdő hang forrását a keleti (tagauri) oszét *q*-ban látja, tehát abban a *q*-ban, melyet MILLER később, idegen hatás következtében keletkezett hangnak tart. A magyar *húst* Mu. az avesztá *gāuš* «Rind, Ochs, Stier, Kuh»-val állítja szembe és a magyar szó alakját igazán játszva, mindössze 5 rövidke sorban magyarázza meg: «Végzetében a magy. *hús* az av. *gāuš* alakkal egyezik, szókezdetében pedig (melyet *g*-ből fejlett *γ* alapján magyarázhatunk) összetét hangszajátságot tükröz, mely nyelvben t. i. az av. *g* szókezdőnek dig. *γ*, tag. *q* a szabályos mása, pl. dig. *γo-g*, tag. *qū-g* «kuh, rind» = av. **gava-ka*» (359. l.) M. fejtegetése mindenekelőtt nagyon esetlen; így nyelvész rendesen nem szokott magyarázni, hogy egy szó végzetében egy avesztá szóval egyezik, szókezdőjében pedig oszét hangszajátságot tükröz, de ezzel még csak kibékülhetnénk valahogy egy munkában, mely épen hangtani kérdésekben a legprimitívabb állásponton áll, csak ne rejlenék a két kijelentésben olyan ellenmondás, a melyet lehetetlen kiegyenlíteni, mert az nem jelenthet mást, mint hogy a *hús* szó vége a legeslegsötétebb őskorban származott át a magyar nyelvbe, mikor az oszét nyelvben még a nominativus jele, a mely különben sehol sem mutatható ki az oszét nyelvben (l. MI. 40. l. 49. §), megvolt, a szó eleje pedig nagyon későn, valószínűleg csak az oszét mai hazában, talán idegen hatás alatt keletkezett tagauri *q*-u alapúl, azon a *q*-n, a mely akkor valószínűleg meg sem volt még, mikor az oszét a magyarokkal érintkeztek, és a melynek keletkezése alighanem olyan késő, hogy a magyarok nyelvében abból már, M. meggyőződése szerint, sem lehetett volna *h*, hisz ő szerinte csak a «régibb érintkezés jövevényelemei» tüntetnek föl *k*-ből lett *h*-t, olyanok, «melyeknek átvétele megelőzte a *k > γ* (*h*) hangfejlődés megszűntének korát» (384. l.). Így hát M. magyarázata a lehetetlen föltevések egész lánczolatát rejti magában, a melyhez mint utolsó szem hozzájárul az a körülmény, hogy az oszét nyelvben ki sem mutatható az egyszerű tehenet jelentő «*gāv*»-tő, hiszen M. maga csak oszét *γo-g*—*qū-g* szót ismer, a melyet av. **gava-ka*-ból magyaráz, nem is mondhatja, hogy valamikor meg kellett lennie mind az egyszerű tőnek, mind pedig a legeslegrégibb korban bizonyosan a szóvégén a nominativus -*š* jelnek, mert ha el is hiszszük neki mindezt egy ködös előkorról, a melyről semmi közvetlen tudásunk nincs, mihelyt nem teheti legalább is valószínűvé, hogy egy időben megvolt az a különös, épen nem iráni *q* szókezdet is, halomra dől az egész, olyan ügyetlenül fölépült kártyavár. Ezért M. nagyon okosan cselekszik, mikor a nyomban következő 171. számban a magyar *husáng* szót egyszerűen szembe állítja az «újperzsa *gōšank*, *gāvšank*»-kal és egy árva szóval sem említi, hogy a hangtani viszonyt milyennek képzei, mert így mindenesetre köny-

nyebb neki hinni, mint olyan magyarázat mellett, a milyent a *hús* szó alatt adott; SIMONYI valóban hajlandó is itt mindent elhinni neki, még azt is, hogy van a perzsában *gōšank* szó («husáng: perzsa *gōšank*» Nyr. 31 : 34), pedig M. világosan jelzi, hogy ezt az alakot ő szerkesztette, hisz azért teszi rekesz közé a szót eredeti írásban is — különben v. ö., a mit HORN a perzsa *γāv-šank* «Ochsenstachel»-ről mond *Neupers. Schriftspr.* 69. és az ugyanott említett vele egyjelentésű *gav-āz* szót is.

Ugyancsak abból a forrásból, mint a *hús* szót, vettük volna a *had* szót is, a melyet M. első sorban pehl. *gund* «Heer»-rel állít össze. A szókezdő *h-*, M. véleménye szerint, itt is keleti oszét *q*-ből keletkezett volna, a mint ez a *hús* keletkezésére való hivatkozásból világosan kitűnik: «Hogy a magyarban iráni *g* (> *γ*) szókezdőnek is megfelelhet *h*, annak másik világos példája a *hús* szó (= av. *gāuš*), melynél az alapszónak osszét mása (tag. *qū-g*, dig. *γo-g* «rind»; l. ugyanitt alább) arra utal, hogy az átvételt közvetlenül valamely oszétféle nyelvjárásból eredőnek magyarázzuk (l. még erre nézve alább a *hagymáz* szót: 144. sz.)» l. 316. l. A baj itt is, hogy nem valószínű, semmi esetre sem bebizonyítható hogy a keleti oszét *q* ehhez képest elég régi és azonfölül nem olyan helyi viszonyoktól függő fejlemény, a mely a magyar nyelvbe való jutását kizárja,*) baj az is, hogy az oszét nyelvben a *gund* másának semmi nyoma.

Nézzük nyomban a *hagymáz* szót, a melyre M. a *had* szó fejtegetése közben a *hús* szón kívül hivatkozik. E szó magyarázatában M. megint remekel: ő, a török nyelveket kivéve, ugyancsak gyarlón ismeri azokat a nyelveket, a melyek, hite szerint, a magyar nyelvre hatottak, de azért senki nem tudja úgy követni az idegenből került szókat azokon a tekervényes ösvényeken, a melyeken végre valahára — post tot discrimina rerum — mégis csak szerencsésen eljutottak hozzánk. Erre valóban fényes példa a *hagymáz* szó. E szónak első része a *hagy-* magyarázata immár olyannyira kitaposott nyomon halad, hogy az olvasó bizonyosan a legnagyobb fásultsággal fogja tudomásul venni, hogy a magyar *hagy-* szórészszel szemben az avesztában egy *gada-* «eine Krankheit» szót találunk, hogy «a magyar *h* szókezdő, mint árja *g*-nek megfelelője (a szabályszerű oszét *q*, vagy *γ* változás révén) jelentkezik a *had* és *hús* szavakban is», igazán fölfrissíteni az olvasót csak egy körülmény tudja, nem az, hogy M. a *hagy-* *gy*-jét «nem véli az őseredeti *d*, *δ* változatának, hanem *l*, *j* közbenső fejlemények után keletkezett alakulatnak, vagyis *hagymáz* < *hajmász*, a mint ez utóbbi

*) Arról, hogy a többi finnugor nyelvekben a vogul, finn, lapp nyelvbe is eljuthatott volna egyazon tagauri alak, mint M. véli, szólni sem akarok.

alak Göcsejben divik» (318. l. jegyz.), hanem egy kis, ártatlan összehasonlítás. Az avesztai *gada* szó ugyan nincs meg az oszét nyelvben, de nem kell valami ördögös tudomány ahhoz, hogy megszerkezzük tagauri oszét alakját: **qad* vagy **qäd*. Tehát, M. véleménye szerint a magyar *hagy-* egy ki nem mutatható tagauri **qad-qäd* «Krankheit»-ból lett, míg a ki mutatható tagauri *qad-qäd* «Holz, Wald»-ból a magyar *gaz*² «kis erdő, cserjes erdőcske» (Szilágyság) fejlődött! Az olvasó el kezd mosolyogni és így éppen a kellő hangulatban van, a melyben a *hagymáz* második *-máz* részének a magyarázata olvasandó. Kiténik ugyanis, hogy a *hagymáz* szónak csak első része oszét, a másik — kaukázusi; hogy szerzőnk ezt bizonyíthassa, egy egész sor kaukázusi szót közöl, a melyeknek hol eleje, hol közepe, hol vége *maz* vagy *medj* vagy *madj* vagy *modžj* vagy *magh*-nak hangzik, a melyek tehát alkalmasak az agyon gyötört olvasóban azt a homályos érzést helteni, hogy valahogy talán mégis csak a tárgyhoz tartoznak, és ezt nevezi M. azután — pontos egyezésnek! De nézzük az egész, gyönyörű mondatot! «Megjegyezzük még ezekhez, hogy a magy. **máz* = vog. *mos*, osztj. *moš*, *muš* «krankheit» szónak pontos egyezése található a kaukázusi nyelvekben: georgiai (szvanét) *mazil* «krankheit», abcház *a-či-mazara*, *a-čšymazahuč*, abadzech *se-medjau* «krankheit»: *s'madj*, *s'modžj*, *sšymagh*, sapszug *sšj-madž* «krank»; abcház *čč-mazaiop*, *a-čč-mazahuč* «krank» (ERCKERT: Kaukas. Spr. 93, 168.); abcház *čy-mazaghy*, *a-čy-mazaghy* «krank», *a-žy-mazara* «die krankheit», *s-čy-mazaghup* ich bin krank (USLAR-SCHIEFNER: Abchas. Stud. 49)» (320. l.). Igazán hasonlítani csak az első szó hasonlít a magyar *-máz*hoz, de ez az első szó, a szvanét *mazil* sem egyezik oly «pontosan», a mint M. hirdeti, képzése is előttünk csak olyan homályos mint M. előtt, még nagyobb baj, hogy ez a szó valószínűleg csak olyan ERCKERT-féle szó és *mazgil*-ből fordult el (l. *Sbornik materialov dlja opisanija mštnostej i plemen Kavkaza* 31 : IV. rész: 93. l.), a melyben az *-(i)l* könnyen fölismerhető kicsinyítő képző, v. ö. *dašna* kard: *dašnil* belőle képzett kicsinyítő, l. *Sbornik* u. o. 77. l. A többi szók, különösen az abcház alakok csak úgy hasonlítanak a magyar szóhoz, ha M.-val együtt elejüket önkényesen elmet-szük. ERCKERT furcsaságaira, a melyeket M. olyan áhitattal írt ki és tált elénkbe, később térek rá; egyelőre nézzük, hogy M. mikép magyarazza a SCHIEFNER-USLARNÁL talált adatokat. A *čymazaghy* «krank» szót egyszerűen kettévágja és a belőle a lehető legegyszerűbb módon képezett *s-čymazogh-up* szót, a mely SCH.-U. fordítása szerint azt jelenti, hogy «ich bin krank», de a mely képzésénél fogva mást nem is jelenthet,*) r e f l e x i v igének magyaráz: «A *čy-*,

*) V. ö. *Bzia*, *abzia* gut: *sybzioup* ich bin gut, *aqubzia* gesund: *sgubzioup* ich bin gesund SCH. U. 59. l.; ép így főnevekből is: *aoghy* der

či-præfixum, úgy látszik, reflexiv képző, l. i. h. jegyz. — idéz is két reflexiv igealakot, a melyeknél szakasztott ugyanazon a helyen szakasztott ugyanaz a *-čy-* mutatkozik: *izbueit* ich sehe: *s-čy-zbueit* ich sehe mich, *isyrš'ueit* ich werfe *sčyrš'ueit* ich werfe mich. Nem tagadom, hogy SCH. a *sčymazaghup* «ich bin krank» szót ugyanazzal a *č*-jellel írja, mint a milyennel a visszaható igéket alkotó infixumot, de nem kell sem valami éles ész, sem az abcház nyelvnek valami mélységes ismerete ahhoz, hogy az ember nyomban észre vegye, hogy ez egyszerű — sajtó hiba és hogy a *sčymazaghup* szakasztott úgy irandó mint a tőszó, a melyből származott, már t. i. mint a *čymazaghy* «krank» melléknév,*) ezt bizonyítja az abcház nyelv egész szerkezete, bizonyítja az a körülmény is, hogy ezeket az adatokat a szójegyzékben a *č* és nem úgy mint a reflexiv-infixumot *čč* alatt találjuk és ha ez sem elég, bizonyítja végre STARČESKIJ «kaukázusi tolmács»-a, a hol a beteg, betegség, beteg vagyok jelentésű szókban egyaránt egyszerű *č*-t találunk, míg a visszaható igének a jele következetesen kettős *čč*-vel van írva (l. *Kavkazskij tolmáč* 287. l. *большой а.*, 290. l. *болѣзнь а.*, 555. l. *Я боленъ а.* és 282. l. *моюъ а.*). De még ha hangzásra nézve teljesen azonos is volna a *čymazaghup* «ich bin krank» *čy*-je és a *ččy* reflexiv-infixum, akkor is merő lehetetlenség volna amazt emeből magyarázni, mert az abcház nyelvben visszaható ige soha sem végződhetik *-upra*, hanem mindig csak *-ueitre* (sok példát találni erre egyebek közt SCH.-U. 24. l. 45. §). M. egész magyarázata a lehető legfölületesebb vizsgálaton alapszik, a mely annál fölületesebb, mert akár már ERCKERT művéből is meggyőződhetett volna arról, hogy a többi kaukázusi nyelvekből idézett mellékevekben sem magyarázható az abcház *čy*-hez hasonló *sčy* olyan reflexiv ige jelének, mert a reflexiv-infixum ezekben is eltér hangzásra nézve.***) Most pedig vessünk még egy futó pillantást arra, hogy mit találunk az abcház (*a*) *čymazaghy* beteg és *ačymazara* betegség helyén ERCKERTNÉL, M. főforrásában. *Krankheit* a. azt olvassuk: *ačšymazahüž*, *ačimazara* — azaz E. a *čy*-t egyszer *čšy*-nek írja és nyomban rá *či*-nek; de ez

Mensch: *syoghup* ich bin ein Mensch, *aččy* das Pferd: *sččyup* ich bin ein Pferd stb. l. SCH. U. 3. l. 11. §.; a szó vége nem változik a többi személyekben sem, tehát ugyancsak így végződik a szó a következő kifejezésekben is: *apharara* Wärme: *iphadroup* es ist warm 57. l., *attha*, *áčtha* die Kälte: *iatthoup* es ist kalt (48. l.) és *ašoura* die Hitze: *isáuroup* es ist heiss (50. l.).

*) Én készakarva használtam M. átírását; SCHIEFNER a *ččy* reflexivumot, a mely más, élesebb *cs*-vel ejtendő, mint a *čymazaghy* melléknév, ékeztet *č*-vel írja, a *sčymazaghup*-ban az ék az *y*-ről (v. ö. SCH.-nél *ačy-mazaghy!*) a *č* mellé tévedt!

**) V. ö. az *abadzech s'madž. s'modžj. sčymagh* «krank»-kal a *sčy* reflexiv jelt ERCKERTNÉL 2:264. és l. *Sbornik Kavkaza* 12. köt. 2. r. 28. l. 54. §.

semmi ahhoz képest, hogy nem tudja, hogy az első szó nem is főnév, a mint hiszi, hanem melléknév! Nézzük a *krank* cikket: abch-*čëmaziop*, *ačëmazahüë* — azaz a *čy* szótag most már neki sem *čšý*, sem *či*, hanem *čë*, de ez megint egészen ártatlan hiba ahhoz képest, hogy *Adjectiva* című csoportban *krank* fölírás alatt nem melléknevet közöl első helyen, hanem — igét, mert hisz a *čëmaziop* természetesen semmi egyéb mint az előttünk már jól ismert *ščymazaghup* «ich bin krank»! És M. mindezeket mintha észre sem vette volna!?

Vessünk vissza egy pillantást a megtett útra! Az av. *gada* szkr. *gada* «betegség» találkozik valahol — egy oszét hangsajátsággal és lesz belőle **qad-qäd*, ebből a képzelt oszét **qad-qäd*-ből lesz nagy ámulatunkra a magyarban *hagy-*, míg egy másik eleven oszét *qad-qäd* «fa, erdő»-ből a magyarban *gaz*² származik; ez a *hagy-* talál valahol egy kaukázusi *máz*-elemet, a mely szinten betegséget jelent, de egymagában megint ki nem mutatható, ép annyira ki nem mutatható, mint akár a magyar-kaukázusi érintkezés maga és — meg van magyarázva a magyar *hagymáz* szó! Hogy e közben azokon a vad kaukázusi tájékokon mennyi baleset éri a szerzőt, arról jobb nem is beszélni.

Hátra van még a *hervad* szó, a melylyel M. csak amúgy utközben bánik el a *gerjed* szó tárgyalása közben. A *gerjed* szót árja *ghar* (iráni *gar*) «glühen, warm sein»-ből magyarázza és azután folytatja: «Az árja *a* hangzó alapján érthetők, mint ide tartozó intens. képzős változatok: az észt *korbe-* anbrennen, brennen (intr.), észt *korveta-* sengen, versengen, anbrennen . . . Ez utóbbiakat BUDENZ a magy. *hervad-* . . . szóhoz csatolja. Elfogadhatjuk ezt a szóegyeztetést az árja *ghar*-gyökből való eredet nézete mellett is; mert ugyanily előzményét tapasztaljuk a *h* szókezdőnek a *had*, *hús* és *hagymáz* szavakban is» (297. l.). Az oszét nyelvet M. itt már meg sem nevezi, azt sem feszegeti, hogy milyen szó lehetett az eredetileg átvett szó, a mondottakból csak épen annyi világos, hogy mikép képzei a magyar szókezdet keletkezését, a mi bizony édes kevés. Hogy teljes legyen a kép, meg kell még említenem, hogy a *harag* szó is «nyilván egybe tartozik» az említett «szkr. **ghar* glühen igének *har* változatá»-val, a melynek jelentése: zürnen, grollen, böse sein. Látnivaló, hogy M. az árja nyelvek ismételt, igen mélyre ható hatásában hisz és hogy igen könnyű szerrel véli ezt a hatást ki is mutathatni: elég ha a magyar szó egy hasonló fogalomkörbe eső árja szónak csakis gyökerével valahogy összeoseng, már is a kettő «nyilván egybetartozik»! Ha valahol, hát épen az olyan esetekben, hol nem kész szókat hasonlítunk össze, hanem csak a szókból kifejtett gyökereket, a veszedelem roppant nagy, hogy az egész hasonlítgatás pusztá játékká fajul, azért talán M. sem veszi rossz néven, ha a *gerjed*, *hervad*, *haragnak* a *ghar-har*

gyökérből való magyarázatot nem tekintem másnak mint — igen ártatlan játéknak.

A tagauri *q*-tól immár végkép búcsút is vehetnénk, ha M. — be nem csempészett volna még egy szót abba a diszes társaságba, a mely életét első sorban ennek a tagauri *q*-nak köszönheti. Vegyük még egyszer élesen szemügyre, milyen tisztséget kell tulajdonképen ennek a tagauri *q*-nak végeznie. Ha az iráni nyelvekben a szó kezdetén *g*-t a perzsában *γ*-t találunk, a melyből magyar *k* vagy *h* ki nem magyarázható, akkor M. nyomban a nyugati oszét *γ*-vel szemben álló keleti oszét (tagauri) *q*-ra hivatkozik, mint a melyből hite szerint a magyarban ha kell *k*-, ha kell *h*- is lehetett. Most pedig nézzük, hogy mikép magyarázza M. a *hazud*-, *hazug*-féle szót, az egy *g*-n kezdődő tag. oszét *gäd-gädi* falsch, betrügerisch, schmeichlerisch szóból: «Számbavéve, hogy az osszét *ä* legtöbb esetben régibb *a* (*ā*)-nak változata s másrészt hogy a magyar iráni elemekben szókezdő *g* > *h* és hangzóközi *d* > *z* változás több adattal igazolható (l. u. i. a *had*, *hús* és *édes* czikkeket): alakban és jelentésben egyezés ismerhető föl a magy. *hazu-g* alaprésze és az osszét *gädi* közt, a midőn az előbbinek képzőjét is a *balog*, *beteg*, *üveg*, *méreg* stb. iráni eredetű szavunkéval azonosíthatjuk. A *hazu-d* ige alkotása e szerint denominativum: olyan mint a *viga-d*, *álmo-d-ik*, *haragu-d-ik* (a *gäd-i* végzetének megfelelő *u* tövégi hangzóval)» 337. l. Hát nem legalább is — pia fraus, ha M. az iráni *q*-val szemben álló *h*-t tagauri *q*-ból magyarázza, sőt épen csak is ezen a *g*-ből «nem magyarázható» *h*-n ismeri meg a *had*, *hús*, *hagymáz*, *hervad* szók oszét eredetét, most pedig egyszerre a magyar *h*-t — tagauri oszét *g*-ből magyarázza, szemlesütve hivatkozva a merően máskép magyarázott *had-hús*-féle esetekre? Vagy M. valóban azt hiszi, hogy miután már annyit össze-vissza irt, olykor-olykor erősebb próbára is teheti türelmünket, no meg ítélőképességünket? Nagyon köszönjük a megtiszteltetést! De ezzel még koránt sincs vége a tréfának, mert ennek a *hazug* oszét szónak van egy gyönyörűséges *gézen-gúz* rokona, a mely egészen nyilvánvalóvá teszi, hogy M. vagy nem tudta, hogy mit irt kevéssel azelőtt, vagy bízott benne, hogy mi nem tudjuk, hogy mit olvastunk kevéssel azelőtt. M. ugyanis a *gézen-gúz* ikerszóban hallható *géz* ről egy pár lappal előbb azt mondta: «Talán a **géz* előrészt is külön iráni eredetű szó: v. ö. oszét tag. *gäd* falsch, betrügerisch, schmeichelhaft (HÜBSCHM., EO. 32.)» (308. l.). Tehát az oszét *gäd* «falsch, betrügerisch, schmeichelhaft» egyszer *géz-zé* lett a magyarban és akkor az oszét szót HÜBSCHMANN munkájából kell idézni, máskor meg szakasztott ugyanabból az oszét *gäd* «falsch, betrügerisch, schmeichelhaft» szóból a magyar *hazu-d* és *hazu-g* hajtott, a melynek még *u*-ja is oszét, de ilyenkor tanácsos azt az oszét szót SJÖGRÉN művéből idézni és hozzá MILLER oszét tanulmányaiból a teljesebb *gädi* «falsch, lügen-

haft; falschheit, täuschung» szót vetni! — Mondom, furcsa egy könyv ezek az *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben!*

Mínt hogy a *hazug* és *gézengúz*, bármilyen neveltséges is a M.-től ajánlott magyarázatuk, újra az elé a kérdés elé állítanak, fejlődhetett e egyáltalában idegen nyelvből átkerült magyar szóban egy és ugyanabból a torokhangból egyrészt szókezdő *k* (*g*), másrészt pedig *h*, azokra a szókra térek át, a melyekben a szókezdet a magyarban ugyanaz, ámbár az oszétben, csakúgy mint az épen említett pajkos szópárban, már nem találunk *q* hangot. Hát ha így az eddig tárgyalt szócsoporthoz is némi világosság derül. A *k* : *h* változás classicus példája a *ház* és *kada* szópár, a mely M. állítása szerint mindakettő egy és ugyanarra az iráni szóra vezetendő vissza. Dehogy kívánok ahhoz a nehéz kérdéshez hozzászólni, hogy milyen eredetű a *ház* szó, a *kada* meg amúgy sem érdekel, egyszerűen idézem M. fejtegetéseinek azt a részét, a mely miránk tartozik. «A magyar *ház*, mondja M., mord. *kud*, *kudo*, cser. *kudo*, *kuda* alakok s ezekhez hasonló hang-megfelelések tanúsága szerint a közös ősalak többeli mássalhangzóját *d*-nek (nem *t*-nek) ismerhetjük fel, mit az av. *kata*-alakkal szemben az oszét nyelv alapján érthetünk meg, melynek *t*. i. kedvelt hangsajátsága az árja *t*-nek *d*-re változása» (335. l.). Nézzük mindjárt a *kada* szót is:

«Magy. *kada* (Tiszavidék) folyó fenekén levő vízvájta gödör, a melyben a halak télen át tanyáznak (MTsz.).

Zürj. *kad* morastíges ufer, sumpf (am wasser). tundra (Wied.).

Votj. *kud*, *kud-inti* sumpfiger ort; *kudés* sumpfig.

< Av. *kata*- graben; bezeichnung einer grube, in welcher die leichnahme unter gewissen verhältnissen provisorisch untergebracht werden müssen | pahl. *kata-k* grabstätte a (*kan* graben igéből || Szkr. *khātā*- grube; brunnen (a *khan* graben, ausgraben participiuma). l. 385. k. l.

E szócsoporthoz után, a melyeket érdekes voltuknál fogva ki kellett írnom, a kommentár így kezdődik:

«Ugyanezen árja szó alapja a magy. *ház*-nak s rokon nyelvi társainak is, melyekhez képest, tekintve ezeknek nagy elterjedését a finn-magyar nyelvekben s a magyar *kada* alaknak még föntartott árja véghangzóját, az utóbbit permi másaival egyetemben aránylag újabbkori átvételnek tarthatjuk. Alakjukban a magy. *kada*, permi *kad*, *kat* ugyanazon osszétfele *t* < *d* hangváltozást mutatja, melyet a *ház* rokonságában is észlelünk.»

Említettem már, hogy e két szó magyarázatához nem kívánok hozzászólni, különben is visszatérek még rájuk a *t*-ből lett *d(z)* miatt, a mikor majd összefoglalom a hasonló eseteket, visszatérek rájuk és kimutatom M. ingadozását és a magyarázatnak egy furcsa-

ságát. E helyen engem tisztán csak egy általános hangtani kérdés iránt való érdeklődés vitt arra, hogy az oszét *gäd*-ből lett *géz*- és *hazu(g)* szópár mellé állítsam nyomban a *ház-kada* testvéreket, a melyek állítólag mindketten — egy ki nem mutatható oszét szóból lettek.

Innen áttérek a *kacsint* szóra, mivel ott fontos nyilatkozatot találunk a *k: h* váltakozásról.

«Hogy a magy. *kacsint*-, vog, *käsel*, mondja M., noha mélyhangúak, szókezdő *k* (s nem χ , *h*) mássalhangzóval jelentkeznek, annak oka idegen, jelesen árja eredetükben keresendő. Vannak ugyan *h*-val kezdődő szavaink is, melyekben *e* hang árja *k*-nak megfelelője (l. fentebb a *ház* és *holló* cikkeket); de ezeket régebb érintkezés jövevényelemeinek tarthatjuk, melyeknek átvétele megelőzte a $k < \chi(h)$ hangfejlődés megszűntének korát.» l. 384. l.

Hogy különben a magyar *kacsint* csakugyan az oszét *k'äs*-töböl (v. o. *k'äsün, k'äsün* «anschauen») származik, hogy a magyar *-cs* tehát *-sz*-ből lett, azt aligha fogja valaki biztosnak tartani, nincs tehát okom M. ötletével tovább foglalkozni.

Megmaradt a *k* a következő szókban: *kard*, *kert*, *keszeg*, *kecsege*, a *kígyó*ban pedig — ó csodák csodája — oszét χ -ből lett. A *kard* és *kert* szóval később, a $t > d$ változásnál, lesz szó; a *keszeg-kecsege*-ről is könnyebb lesz a *-g* végű szók alatt beszélni, marad a *kígyó*, a mely sereghajtónak épen alkalmas, mert a mi M. művére nézve jellemző, a hangok és jelentések merész összekapcsolása, a tényeknek pedig előkelő lenézése, az mind csakúgy ragyog ebben a cikkben.

«Mindenesetre, mondja M., egyezik a magy. *kígyó* alaprésze — melyet a *kégyó*, *kígyó*, *kíjó* alakok egybevetése nyomán eredetibb *kéljó* hangzással kell fölvennünk — az oszét *zeläge* alakkal» l. 411. l.

Magát az oszét szót így magyarázza :

«dig. *zeläge* schlange (SjÖGREN : Osset, Sprl. 464.) valószínűleg a kaukázusi nyelvek köréből, hol: kúrin *ghülägh* (USLAR-SCHIEFNER : Kür. Stud. 184), *ghülägh* schlange | ud. *k'ala* «kröte» (USLAR-SCHIEFNER : Ud. Stud. 101.) | ingiloi *göl*, grúz *gveli*, mingrél *gveri* «schlange» | rutul *gar id.*» l. 410. l.

Első pillanatra csak annyi látszik kétségtelennek, hogy az oszét *zeläge* és a kúrin *ghülägh*, mely mindkettő kígyót jelent, azonosak. Lehet, hogy ezek összefüggnek valahogy az egyjelentésű ingiloi *göl*, grúz *gveli*, mingrél *gveri*, rutul *gar* szókkal, de annyira nem ismerjük még a kaukázusi nyelvek történetét és egymáshoz való viszonyukat, hogy ezt biztosnak mondhatnók vagy éppenséggel be is tudnók bizonyítani; azzal pedig, hogy M. azt mondja «az in-

gíloi göl, grúz *gveli* (= ming. *gveri*, rut. *gar*) egyszerű alakokhoz képest kétségtelenül képzés a kúrin *ghülagh* s az ezzel hasonló alkotású osszét *zeláje* (411. l.), sohse törődjünk. Hisz M. meg éppen-séggel nem ismeri a kaukázusi nyelveket és ennek ezúttal is megint fényes jelet adta. A kúrin *ghülagh* «Schlange» és az ingíloi *göl*, grúz *gveli*, mingrél *gveri* «Schlange» közt ott fertelmeskedik nála az úd *k'ala* «Kröte». Sohse törjük a fejünket azon, vajjon a «Kröte» és a «Schlange» az údok fölfogásában okvetetlenül egy és ugyanaz, hisz a dolog sokkal egyszerűbben oldható meg, ha M. idézetét követjük, azaz ha megnézzük SCHIEFNER *Versuch über die Sprache der Uden* című értekezését, a melyet M. itt is, máshol is nem tudom miért következetesen USLAR-SCHIEFNERnek tulajdonít, mintha bizony ez is USLAR báró gyűjteményén alapulna. Itt az idézett lapon azt olvassuk: «*bedala*, Fisch, *k'ala* —, Kröte». Azt hiszem minden csak valamennyire óvatos nyelvész fölvetette volna azt a kérdést, mit jelent az úd nyelvben a *k'ala* egymaga, miért nevezi az úd a varangyosbékát *k'ala*-hálnak; hát bizony ugyancsak SCHIEFNER tanúsága szerint, a *k'ala*, a melyet M. varangyos békának nézett, azt jelenti, hogy «nagy» («gross, wichtig» l. i. h. 83. l.) és az úd nyelvben épen nem valami ritka szó, v. ö. *k'alabug* Grösse, *k'alab-sun* gross machen, erziehen, *k'alabal* Erzieher, *k'alababa* Grossvater, *k'alanana* Grossmutter, *k'alakodug'la* Grossstirn, *k'alakuk'unla* grossbäuchig, *k'alasästü* grobstimmig, *k'alabulla* grossköpfig, *k'alaboqmog'la* grossnasig, *k'alk'alat'umlu* mit grossen Wurzeln, *k'alk'aulaubna* grosszahlig l. i. h. 84. l. A «Kröte» neve tehát az údban, ha SCHIEFNERt követjük, a melyből M. a *k'ala*-t idézi, nem *k'ala*, hanem *k'ala bedala* = «grosser Fisch», a mi varangyos békának egészen illő név, csak a «Fisch» szót «Frosch»-nak kell olvasni. (V. ö. ERCKERT-nél is «Frosch» alatt: «Udi *dedala*», o: *bedala*). — De térjünk vissza e kis baleset után M. hangtani fejtegetésére. Megjegyzendő e pontnál, folytatja M., hogy az osszét γ szókezdő, mint a kaukázusi egyezések mutatják *kh* (*q*) előzményből való.» Vajjon? Hisz eddig csak *gh*- és *g*-t találtunk a kaukázusi kígyónevek kezdetén, az úd *k'ala* «Kröte» szégyenkezve tovább állt, jobb ha nem is emlegetjük már. Igen ám, csakhogy M. nem azért annyira járatos a természetrajzban, hogy a kígyóról van szó, eszébe ne jusson nyomban egy egész raj más állat: egér, patkány, vidra. A rutul *gar* «Schlange» után így folytatja: «Mint esetleg összefüggő adatokat idézzük itt a következőket: tabasszarán *gol*, *kuil*, czachur *khöl*, rutul *khul*, buduch *kaal*, dzsek *kial* «maus», lák *zkulu*, *qulu*, *k'ulu* «ratte» (*k'ulu* «maus» USLAR-SCHIEFNER: Kasikumük Stud. 95.), tabasszarán *rusulgül*, *kül* «ratte» (tdk. «grosse maus»; ERCKERT: Kaukas. Spr. 100, 116.)» Tehát «e set leg» egy pár egér- és patkánynév is idetartozik, a melyekben *kh* szókezdet, sőt ERCKERT hibás írása szerint egyszerű *q* is található, de ezek az «esetleg» ide tartozó szók a követ-

kező lapon már annyira megerősödtek, hogy rájuk ilyen formán lehetett hivatkozni: «hogy az összetételt χ szókezű, mint a kaukázusi egyezések mutatják, *kh* (*q*) előzményből való!» Hát ez az én szerény véleményem szerint nem tudomány, hanem hangokkal és jelentésekkel való puszta játék. Nem is kívánok ezzel a *kigyó*-val tovább foglalkozni, a mely úgy kisíklík a kezünk alól, hogy azt sem tudjuk tulajdonképen hol is kell megfogni, a mely, ha szorítjuk egérré, patkánynyá, varangyosbékává lesz, csak azt akarom még röviden megemlíteni, hogy lehet belőle vidra is, még siklókigyó is, még pedig talán vidra és siklókigyó egy és ugyanabban a pillanatban is. Mert hát a 411. l. legelején azt olvassuk, hogy a magyar *kigyó*-nak egy régebben ismert rokona a mongol *χalirun* «Fischotter, biber» és egy burjét, tunguz, mandsu szó, de melyről szegény M. nem tudja vidra-e vagy siklókigyó, mert a németben az *Otter* jelentheti ezt is, azt is! De hogy M. az előtte ennyire nem ismert, gyakran kegyetlenül félreértett szókkal milyen bátran magyarázza a nyelveknek gyakran legfinomabb mozgását, arra például szolgálhat az a képtelen speculatio, a melyet egy sereg más között olvashatjuk a 412. l.:

«A cserem. *kola*, cserM. *kala* «maus» (*kukoła*, *kogo-kala* «ratte», tdk. «grosse maus») szóhoz vonható a tabassz. *gol*, *kuil*, czachur *khol*, rutul *khul*, lák *χkulu* «maus, ratte»; a cser. szó-*a* végzete talán a kaukázusi alak régi ejtésén alapszik (v. ö. *k'ala* «kröte»).»

Tehát az új *k'ala*, a mely azt jelentené, hogy «Kröte», de valóban azt jelenti, hogy «gross», összefügg a csermisz *kola* «egér» szóval és ez a szerencsésén kiszimatolt kapcsolat új világot vet a kaukázusi egérnevekre, a melyek már nem őrizték meg olyan tisztán a szóvéget — egy szóval M. nagy munkája nemcsak a magyar nyelvre és a vele szoros rokonságban álló nyelvekre mutat ki egészen új igazságokat, hanem mély nyomokat fog hagyni, ha igaz, az egész európai nyelvudományban, mert ő ép olyan világosan és biztosan fejtegeti az indogermán szók, köztük az összetételt szók történetét, a mint az előtte alig ismert kaukázusi nyelvek fejlődését, régi alakulatait, mert ha tudása korlátolt is, bátorsága nagy és képzelőtehetsége csodákat mivel.

ÁSBÓTH OSZKÁR.